

Obnova Zagreba nakon potresa 1880. godine.

Tarbuk, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:266762>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Martina Tarbuk

**OBNOVA ZAGREBA NAKON POTRESA
1880. GODINE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Martina Tarbuk

**OBNOVA ZAGREBA NAKON POTRESA
1880. GODINE**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Značajke potresa i količina štete	3
3. Utjecaj potresa na ponašanje zagrebačkog stanovništva	6
4. Obnova	9
4.1. Obnova Zagrebačke katedrale	12
4.2. Obnova kanoničkih kurija na Kaptolu	14
4.3. Obnova crkve sv. Katarine na Gornjem gradu	15
5. Zaključak	16
6. Bibliografija	17
7.1. Literatura	17
7.2. Znanstveni članci	17
7.3. Slikovni prilozi	18

1. Uvod

Prema riječima hrvatskog povjesničara umjetnosti, dr. sc. Franje Buntaka (1910.-1985.) grad Zagreb u svojoj je prošlosti pretrpio razne nesreće. Zapravo, nije prošlo niti jedno stoljeće, a da Zagreb nije bio poprištem ili velike gladi, ili požara, kuge ili rata, poplave ili potresa.¹ Ipak, ovo potonje najneugodnije je iskustvo koje može zateći čovjeka. Iskustvo kada mu zemlja, koja je uporištem njegove egzistencije, zadrhti pod nogama.²

Kontinuirano bilježenje i arhiviranje podataka o potresima u Hrvatskoj, samim time i u Zagrebu, nije postojalo sve do 19. stoljeća. Prikupljanje informacija o potresima koji su se događali na teritoriju grada Zagreba započinje 1872. godine, pojavom časopisa Luna, koji je u to vrijeme izlazio na njemčkom jeziku. Neslužbene početke prikupljanja informacija o potresima na zagrebačkom području pronalazimo 1857. g. Profesor klasične gimnazije na Katarininom trgu u Zagrebu, gospodin Zeithammer objavio je podatke o potresima koji su se dogodili u Zagrebu u razdoblju od 1830. do 1864. g.³

Do potresa 1880. godine zabilježena su još tri druga jaka potresa koji su imali povijesnu važnost za Zagreb. Prvi takav zabilježeni potres dogodio se 1502. godine prilikom kojeg se srušio toranj na crkvi Svetog Marka. Zatim, godine 1590. dogodio se drugi jači potres na zagrebačkom tlu, a godine 1699. potres je srušio grad Veliki Kalnik, Medvedgrad, Pavlinski samostan te iznova i toranj na crkvi Svetog Marka. Analizirajući navedene podatke može se zaključiti kako su jači potresi na teritoriju Zagreba bili vrlo rijetki, odnosno ponavljali su se približno svakih sto godina.⁴

Fokus ovog rada je na potresu koji se dogodio 1880. godine te je u historiografiji poznat i pod nazivom Veliki (zagrebački) potres. U radu su najprije predstavljene glavne značajke spomenutog potresa – njegov epicentar, jačina, vrijeme i sl. Zatim je prikazana količina štete koju je grad pretrpio na svojoj infrastrukturi te broj ljudskih žrtava koje su stradale u potresu. Čitatelji ovog rada bit će upoznati s osobom Hermana Bollea (1845.-1926.) te kako je njegovo djelo pridonijelo obnovi Zagreba kao grada kakvog poznajemo i danas. Posebno su izdvojena dva sakralna zdanja te obnova kurijskog⁵ kompleksa na Kaptolu. Opisana je količina štete i način obnove istih nakon potresa. Cilj ovog rada jest upoznati se s jednim od ključnih trenutaka

¹ Buntak, Franjo. „Prije sto godina (1880) zadesio je Zagreb strašan potres.“ Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu 53 (1980): 63.

² Škreb, Stjepan. „Zagrebački potresi.“ Narodna starina 20 (1929): 209.

³ Simović, Veselin. „Potresi na zagrebačkom području.“ Građevinar 52 (2000): 638.

⁴ Škreb, 210.

⁵ Kuriya je prostor gdje borave i žive kanonici

zagrebačke povijesti, odnosno onim trenutkom koji je bio svojevrstan okidač pri stvaranju Zagreba kao grada kakav poznajemo i koji živimo do danas. Tornjevi Zagrebačke katedrale, kaptolske kurije i mnoštvo javnih zgrada nanovo su izdignuti iz pepela zahvaljujući ustrajnom i hrabrom duhu Zagrepčana i svih onih koji su iz tuđine došli pomoći glavnome gradu.

2. Značajke potresa i količina štete

Prema podacima zagrebačke meteorološke postaje na magloviti utorak 9. studenog 1880. g. u 7 sati, 33 minute i 50 sekundi zagrebačko je tlo zatresao potres jačine 6,3 stupnja po Richteru. Hrvatski prirodoslovac Josip Torbar (1824. – 1900.) smjestio je epicentar potresa na područje Medvednice, na dubini između 10 i 15 km. Procijenjeno je kako je potres trajao desetak sekundi. Bio je to najsnažniji i najrazorniji potres u povijesti grada Zagreba.⁶ Drugi izvor epicentar potresa smjestio je sjeveroistočno od grada, oko Sv. Ivana Zeline i Kašine. Istog se dana osjetilo još nekoliko slabijih udara, a učestalo su se nastavljali kroz čitav tjedan. Ipak, niti jedan naknadni udar nije bio onoliko jak kao udar 9. studenog. Prema informacijama zagrebačke meteorološke stanice, u trenutku potresa stanovnici Zagreba najprije su začuli podzemnu tutnjavu, a zatim su osjetili snažno ljuljanje zemlje pod nogama.⁷

O stanju u gradu odmah nakon potresa svjedoči nam Josip Torbar u svom Izvješću o Zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880., u kojem zapisuje sljedeće: *„Iza prvog udarca uzvitala se cijelim gradom silna prašina; dimnjaci i silno ciglovlje popadaše s krovova, vatrobrani zidovi porušiše se te pokriše ulice ruševinom.“*⁸

Velik broj inženjera hrvatska vlada dala je na raspolaganje gradskom poglavarstvu u Zagrebu. Njihova je uloga bila u što bržem vremenu pregledati cijeli grad te na licu mjesta procijeniti stanje određene kuće ili građevine (npr. smije li se paliti vatra, je li potrebna deložacija, koji su neophodni popravci i sl.). Sukladno tomu, grad je bio podijeljen na ukupno 12 kotara. Sve građevine koje su inženjeri pregledali dobivale su tiskanicu na kojoj je pisalo procijenjeno stanje iste. Ako je kuća bila u izrazito lošem stanju opasnom po život na tiskanici bi pisalo *„U ovoj kući zabranjuje se boravak do daljnje odredbe“*. U suprotnom slučaju na tiskanici bi stajalo *„Ova kuća je povjerenstveno pregledana i pronadjena u povoljnom stanju.“*⁹

Takav stručni pregled građevina doveo je do računa kako je, ne računajući sakralne objekte (crkve i kapele) te velike državne zgrade, od potresa nastradalo ukupno 485 kuća. Procjena troškova popravka tih kuća bila je iznimno visoka. Zaključeno je kako će popravci navednih kuća stajati preko četrdeset posto dohotka koje te kuće privređuju u godini dana. Nadalje je procijenjeno kako je 451 kuća pretrpjela manja oštećenja, koja je moguće sanirati bez

⁶ Torbar, Josip. Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880.. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnost, 1882., 1-5.

⁷ Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, ur. Povijest grada Zagreba. Knjiga 1. Zagreb: Novi liber, 2012., 346.

⁸ Torbar, 3.

⁹ Horvat, Rudolf. Prošlost grada Zagreba. Zagreb: August Cesarec Izdavač d.o.o. 1992., 66-67.

većih komplikacija. Kada se tomu pribroje i ostali oštećeni objekti, ukupno je u Zagrebu bilo oštećeno 1758 građevina, a za popravak istih trebalo je izdvojiti minimalno dva milijuna forinti. Spomenuto je povjerenstvo došlo do zaključka kako u čitavom Zagrebu nema niti jedne kuće koja nema nikakvih šteta od potresa. U ukupno devedeset i osam kuća, stanari su morali zbog sigurnosnih razloga biti iseljeni. No taj broj svakako nije konačan jer još treba uračunati i broj onih kuća koje su njihovi stanari napustili odmah nakon potresa, ne prijavljujući štetu u poglavarstvu. Uočeni fenomen kuća koje su deložirane jest taj da je uglavnom riječ o kućama koje su imale dva ili više kata. Također, neke su kuće bile uništene u tolikoj mjeri da su bile prijetnja sigurnom odvijanju prometa, stoga je promet pored takvih kuća privremeno bio zaustavljen.¹⁰

Zagrebačka prvostolna crkva (Zagrebačka katedrala) u potresu je najviše nastradala. Svjedok strašnih zbivanja u crkvi jest kanonik dr. Franjo Rački (1828. – 1894.), koji je u trenutku potresa služio svetu misu. On potres opisuje kao glasan šum i žvižduk, iza kojeg je uslijedila snažna i silovita trešnja. Visoki zidovi stoljetne crkve njihali su se kao pruće na vjetru. Svod crkve pao je na klecala i svjetionik te ih tako uništio. Dvanaest kamenih kipova pretvorilo se u prah nakon što ih je sila potresa izbacila iz ležišta i oborila na pod. Svakako je najjeziviji trenutak potresa u zagrebačkoj prvostolnoj crkvi onaj kada se na ulazu u crkvu uslijed trešnje potresa srušio svod. Pri padu njegovi su komadi razbili nadgrobnu ploču te je iz grobne rake provirila lubanja Jakova Wiznera pl. Morgensterna. Nastradale su i orgulje koje su se nalazile u prvostolnoj crkvi te njezin zvonik, koji se raspuknuo na jugozapadnoj strani.¹¹

Potres je svoj trag ostavio i na Kaptolu. Prepoznatljivi kip Majke Božje, postavljen početkom ljeta 1880. g., silovito se ljuljao pod snagom potresa. Ovo Fernkronovo djelo preživjelo je potres kao i malena crkva sv. Marije na Dolcu, koja je umjesto prvostolne crkve nekoliko godina zagrebačkom svećenstvu služila za održavanje svetih misa. Osim ovih dviju sakralnih građevina, potres je na Kaptolu oštetiio gotovo sve druge zgrade. Palača nadbiskupskog dvora pretrpjela je golema oštećenja. Nije bilo niti jedne sobe u dvoru koja je ostala potpuno čitava. Sobe su bile prekrivene žbukom i prašinom, a komadi žbuke i cigle oštetili su namještaj i posuđe u prostorijama dvora. Na adresi Kaptol broj 29. nalazilo se nadbiskupsko sjemenište koje je u potresu također izrazito stradalo. U zgradi nije bilo moguće stanovati te su klerici poslani svojim kućama. Oštećene su bile i gotovo sve kanoničke kurije, no najoštećenija bila je ona kanonika Mikića na Kaptolu broj 6. Ta je kurija morala biti srušena

¹⁰ Horvat, 67.

¹¹ Horvat, 69.

do temelja. U franjevačkom samostanu na adresi Kaptol broj 9. potres je u prizemlju uništio svodove, a na gornjim katovima jaka oštećenja pretrpjeli su svi zidovi. Dio samostana koji se protezao prema Opatovini bio je u tolikoj mjeri oštećen da je na kraju u potpunosti srušen. Toranj franjevačke crkve popucao je sa svih strana te je tako predstavljao veliku prijetnju zbog mogućnosti pada na samostan. Iz tog su razloga stanovnici samostana iseljeni.¹²

Bolnica Milosrdne braće koja se nalazila na uglu Ilice i Gajeve ulice također je stradala prilikom Velikog potresa. Najviše je bio oštećen drugi kat bolnice, na kojemu su neke sobe bile ispucale od stropa do poda. Bolesnici u bolničkim sobama u trenutku potresa iskočili su iz svojih kreveta te pokušali pronaći zaklon u prizemlju ili dvorištu bolnice. U strahu od urušavanja bolnice mnogi su bolesnici odlučili otići ili pobjeći s bolničkog liječenja. Naknadna procjena stručnog povjerenstva odlučila je kako su prizemlje i prvi kat bolnice sigurni za boravak i život. U ovu je bolnicu čak dovedeno dvadeset i devet ranjenika, koji su 9. studenog prilikom potresa zadobili lakše ili teže tjelesne povrede.¹³

Kamenita vrata, dobro poznati simbol Zagreba, također su nastradala u potresu. Svodovi koji drže zgradu iznad samog prolaza u cjelini, vidljivo su se raspucali te su još samo veliki metalni spojevi u konstrukciji zgrade držali Kamenita vrata na okupu. Pješacima ondje prolaz nije bio zabranjen, ali prolaznici bi često ubrzali hod prolazeći onuda, gledajući prema svodu nepovjerljivo hoće li se urušiti ili neće. Gornjogradska crkva sv. Katarine također je nakon potresa imala vanjskih, ali i unutarnjih oštećenja. Pročelje crkve bilo je teško oštećeno, a na istočnoj strani građevine zabatni se zid gotovo u potpunosti urušio. Oltar sv. Barbare unutar crkve prelomljen je po pola, a razni kipovi prevrnuli su se sa svojih postolja te razbili u komade. Jedan takav veliki mramorni kip, onaj sv. Ignacija, prouzročio je sličnu štetu onoj u zagrebačkoj prvostolnoj crkvi. Naime, veliki je kip pri padu udario o nagrobnu ploču groba, u kojemu počiva tijelo hrvatskoga bana Franje Vlašića, te ju razbio u tolikoj mjeri da je bilo moguće vidjeti unutrašnjost groba i mrtvo balzamirano tijelo pokojnog bana Vlašića. Na Jezuitskom trgu crkva sv. Katarine imala je svoj zvonik, no on je Velikim potresom toliko stradao da se odmah morao srušiti jer je ugrožavao zgradu vojnog zapovjedništva u blizini.¹⁴

¹² Horvat, 70-71.

¹³ Horvat, 71-72.

¹⁴ Horvat, 74.

3. Utjecaj potresa na ponašanje zagrebačkog stanovništva

Strah od potresa uvukao se pod kožu Zagrepčana. Danima su lutali po hladnim ulicama u strahu od novog potresa. Riječi Rudolfa Horvata pružaju nam slikovit prikaz stanja u gradu tih dana: „*Mlado i staro – zdravo i bolesno – pohiti iz rasklimalih kuća na ulice i trgove. Ondje su bijedni i uplašeni ljudi u zdvojnosti svojoj očekivali daljnje događaje, kojima je toli strašno zaprijetila tajanstvena moć uzdrmane utrobe zemaljske.*“¹⁵

Potres u Zagrebu 1880. g. odnio je dva života, a dvadeset i devet ljudi bilo je srednje ili teže ozlijeđeno. Jedan od teško ozlijeđenih bio je bankovni vježbenik Albert Smetana, koji je teške tjelesne ozljede zadobio na Jelačićevom trgu. Liječen je u bolnici Milosrdne braće, no nije se oporavio te je preminuo u osamnaestoj godini života. Najčešće povrede bili su lomovi, uganuća i otvorene rane. Pa se tako spominje i zidar Ivan Menighetti, koji se za vrijeme potresa našao na skeli s koje je zbog silovite trešnje pao te tako zadobio nekolicinu ozljeda.¹⁶

Brojni Zagrepčani odbijali su vratiti se kućama i ondje noćiti. Umjesto u svojim kućama, velik je broj stanovništva noći provodio u improviziranim skloništima. Oni bogatiji spavali su u kočijama ili omnibusevima, dok je sirotinja zaklon našla spavajući po klupama na Zrinskom trgu i Strossmayerovom šetalištu.¹⁷ Improvizirano noćilište postavljeno je na području današnje Klaićeve ulice. Ondje su se nalazili šatori i loše drvene barake gdje su stanovnici, koji su ostali bez doma ili ih je bilo strah boraviti u njemu, mogli prenoćiti.¹⁸

Zagrebom je na tri noći zavladao mrak jer je gradska plinara zbog teškog oštećenja dimnjaka morala obustaviti proizvodnju rasvjetnog plina. Tom se problemu doskočilo 12. studenog, kada su za javnu rasvjetu postavljene petrolejske lampe. Gradske su gostionice, kavane i trgovine opustjele, a promet u gradu bio je slab i neredovit. U moru nedaća koje su zadesile Zagreb u tim tjednima, pozitivna je činjenica što je zagrebački vodovod vrlo brzo vraćen u funkciju te stanovnici na raspolaganju imali čistu i pitku vodu.¹⁹

Tadašnji zagrebački gradonačelnik Mate Mrazović brzo je i kvalitetno reagirao na novonastalu situaciju. U korist mu je išla činjenica što je uživao veliku potporu zagrebačkih gradskih vijećnika, gospode Augusta Šenoe, Đure Đeželića i Adolfa Hudovskog. Već istoga popodneva gradonačelnik Mrazović krenuo je s provođenjem mjera. Najprije je riješio problem

¹⁵ Horvat, 66.

¹⁶ Horvat, 72.

¹⁷ Horvat, 77.

¹⁸ Goldstein, 346.

¹⁹ Goldstein, 346-347.

opće sigurnosti u gradu. U suradnji s barunom Franjom Filipovićem postavio je vojničke straže koje su obilazile grad nakon šest sati poslijepodne pa do šest sati ujutro, čuvajući red i mir u gradu. One kuće koje su bile napuštene imale su dodijeljene stalne noćne stražare, koji su čuvali imovinu unutar kuća od pljačkaša.²⁰

Brzo se reagiralo i na spriječavanje nastanka požara, koji je vrlo uobičajen nakon velikih i razornih potresa. Naime, gradsko je poglavarstvo momentalno zabranilo potpalu kamina i ložišta u kućama čiji su dimnjaci oštećeni ili u potpunosti srušeni. Na taj se način izbjegla nova nevolja.²¹

Glavna posljedica Velikog potresa u Zagrebu jest odlazak stanovništva iz grada. Već istoga dana velik je broj Zagrepčana, od straha pred novim potresima, pobjegao prema Beču, Gradacu, Mariboru, Celju ili Ljubljani. Podaci svjedoče kako je u prvih dvadeset i četiri sata nakon potresa na zagrebačkome kolodvoru kupljeno tri tisuće osamsto putničkih karata. Nakon novih, slabijih potresa koji su se dogodili s 15. na 16. studeni 1880., nova masa ljudi odlučuje napustiti Zagreb i utočište potražiti u drugim hrvatskih gradovima poput Osijeka, Siska, Petrinje, Karlovca, Varaždina i dr. Imućniji pojedinci sklonili su se u svoje vikendice, drvene kuće u zagorskim i posavskim selima. Drvene su se kuće pokazale elastičnijima i izdržljivijima od zidanih stambenih zdanja. Zanimljiva pojava 9. studenog 1880. g. u ponašanju stanovništva jest i navala u banke i štedionice diljem grada. Naime, kako bi mogli otići iz grada te u novom mjestu nastaviti živjeti Zagrepčani su ubrzano podizali svoje štedne uloge. S druge strane, oni stanovnici koji su ostajali u Zagrebu također su podizali svoju štednju kako bi što prije započeli s popravcima na kućama. Podaci nam govore kako je Prva hrvatska štedionica između 9. i 17. studenog 1880. godine isplatila približno četvrt milijuna forinti uloženog novca. Sav taj novac Prva hrvatska štedionica isplatila je bez kamata, u nadi da će tako pomoći stanovnicima koji su nastradali u potresu.²²

Veliki zagrebački potres nije odnio velik broj ljudskih žrtava, no utjecao je na mentalno stanje ljudi te nije bilo rijetko da su među ljudima kružile razne neutemeljene priče s nadnaravnim motivima vezanima uz potres. Akademik dr. Gjuro Pilar slikovito govori kako su teorije o potresu nicale kao gljive nakon kiše. Širile su se razne netočne informacije koje su stvarale bespotrebnu paniku. Govorilo se kako je Zagreb na rubu propasti, a da je razlog tomu što je smješten iznad podzemnog vulkana. Izmišljalo se i postojanje muljnih vulkana na

²⁰ Horvat, 66.

²¹ Horvat, 66-67.

²² Horvat, 68-69.

Resniku, Šćitarjevu i Vrapču, a bilo je i pojedinaca koji su tvrdili kako su vidjeli modar plamen kako suklja s obronaka Medvednice. Još je mnogo sličnih glasina kružilo među zagrebačkim stanovništvom nakon potresa.²³

²³ Simović, 640.

4. Obnova

Već je rečeno kako je potres 9. studenog 1880. g. jedna od najvećih katastrofa koja je zahvatila Zagreb u čitavoj njegovoj povijesti. Ipak, ovaj je potres potaknuo urbani razvitak Zagreba. Već se istoga dana pristupilo čišćenju ulica od popadalih cigli i žbuke, osiguravali su se prolazi i izvodili manje zahtjevni radovi. Već spomenuti zagrebački gradonačelnik Mrazović osigurao je da već idućeg dana u Zagreb iz Slovenije i Austrije pristigne više od stotine zidara i tesara. U grad su ubrzo došli i mnogi Zagorci i Krajišnici vješti u građevinskim poslovima kako bi svojim radom zaradili nadnice. Računica kaže da je u tjedan dana nakon zagrebačkog potresa u grad stiglo više od pet tisuća stranaca koji su došli raditi na obnovi grada. Gradsko je poglavarstvo brzo reagiralo i ograničilo maksimalne nadnice koje radnici mogu tražiti. Limitirane su i cijene građevinskog materijala, poput cigli, crijepova, drvenih daski i sl.²⁴ Car tadašnje Austro-Ugarske Monarhije Franjo Josip I. (1830.-1916.) reagirao je na stanje koje je zadesilo Zagreb te je uz novčanu donaciju od deset tisuća forinti u Zagreb poslao i ženijsku satniju, koja je za zadaću imala održavati red i sigurnost javnog prometa u gradu.²⁵ U tu svrhu, zajedno s pionirskom satnijom uklonjene su ruševne kuće, podbočeni su oštećeni zidovi, a s privatnih i javnih zgrada uklonjeni su predmeti koji bi svojim padom mogli ugroziti sigurnost prolaznika. Podaci nam svjedoče da su navedene radnje u razdoblju od 13. studenog do 18. prosinca 1880. g. izvršene na ukupno 135 kuća. Ukupno je srušeno 137 oštećenih dimnjaka te 53 vratobrana i zabatna zida. Srušeno je 13 zgrada, a određena konstrukcijska pojačanja izvršena su na 45 kuća.²⁶ Osim pomoći cara Franje Josipa I. novčanu pomoć poslala je i Zemaljska vlada u pozajmici od ukupno dvadeset tisuća forinti, gradovi Karlovac i Sisak poslali su pomoć u iznosu od dvije tisuće forinti svaki, grad Vukovar u iznosu od tisuću forinti te mnogi drugi gradovi poput Rijeke, Osijeka, Dubrovnika, Beča, Sarajeva pa čak i Londona.²⁷

Velik broj oštećenih građevina profesionalno su fotografirali istaknuti zagrebački fotografi poput Ivana Standla, Hermana Fickerta, Hinka Krapeka, Gjure Varge i Otta Dascha. Naknadno su izdana tri foto-albuma s najoštećenijim građevinama pa je tako izdan i spomen-album pod naslovom *Užasni dani Zagreba: crtice o zagrebačkom potresu sbivšem 9. studenog i slijedećih dana god. 1880.*²⁸

²⁴ Horvat, 67-68.

²⁵ Goldstein, 347.

²⁶ Horvat, 68.

²⁷ Goldstein, 347.

²⁸ Goldstein, 347.

Važno je istaknuti kako su radovi na obnovi Zagreba trajali do 1906. g. te su čitavo vrijeme bili pod rukovodstvom kelnskog arhitekta Hermana Bollea te je Zagreb koji poznajemo danas nemoguće je zamisliti bez njega. Bolle je rođen 18. listopada 1845. g. u njemačkom gradu Kölnu, a preminuo je 17. travnja 1926. g. u Zagrebu te je pokopan na Mirogoju, zagrebačkom groblju kojeg je sam projektirao.²⁹

Herman Bolle najprije je završio graditeljsku obrtnu školu, te je u razdoblju od 1864. do 1867. g. obavljao stručnu praksu u očevoj građevinskoj tvrtki. Godine 1867. odlazi na rad i daljnu izobrazbu u atelje slavnog neogotičkog građevinara u Kölnu – Heinricha Wiethasea. Ondje se bavio projektiranjem crkava i crkvene opreme. Od 1872. g. radi u Beču zajedno s poznatim arhitektom Friedrichom von Schmidtom. U to je vrijeme Bolle radio na nacrtima za namještaj i unutrašnjost njemačkih crkava te je vodio izgradnju palače Austrijske nacionalne banke. Njegova povezanost s Hrvatskom započinje 1875./1876. g. kada na studijskom putovanju po Italiji upoznaje biskupa Josipa Jurja Strossmayera te slikara i povjesničara umjetnosti dr. Izidora Isu Kršnjavoga. Već 1876. g. Bolle prvi puta dolazi u Hrvatsku, točnije u Đakovo gdje najprije promatra, a zatim preuzima gradnju đakovačke katedrale. Iste je godine Bolleu dopušteno nadzirati radove na zagrebačkoj crkvi Sv. Marka, te gradnja zgrade akademije i obnova Zagrebačke katedrale. Sa svim dodijeljenim zadacima Bolle odlučuje preseliti se u Zagreb za stalno. Preselivši se, odmah počinje zaprimati velik broj narudžbi s brojnih strana pa je tako u konačnici u gradu Zagrebu obnovio ili nanovo izgradio oko sedamdeset raznih građevina. Važno je spomenuti kako je upravo Herman Bolle jedan od utemeljitelja Muzeja za umjetnost i obrt te Obrtne škole, koja je iznjedrila brojne generacije svjetski poznatih graditelja. U Bolleovo se vrijeme Zagreb razvijao u korak s mnogim drugim europskim metropolama. Nastoji se povezati okolna mjesta i centar grada u koherentnu cjelinu. Grade se javne zgrade, uređuju se parkovi i fontane te dolazi do sustavne organizacije javnog prijevoza i komunalnih djelatnosti. Herman Bolle glavni je arhitekt prilikom obnove Zagreba nakon potresa 1880. g. Svoje je ideje proveo u djela i stvorio od Zagreba grad kakav poznajemo i danas. Obnovio je gotovo čitav Kaptol, brojne javne, ali i privatne zgrade. No ipak, dva su rada posebno obilježila Bolleov opus u Zagrebu. To su gradsko groblje Mirogoj i obnova Zagrebačke katedrale o kojoj će biti riječi kasnije u tekstu (Poglavlje 4.1.).³⁰

Kao voditelj obnove Zagrebačke katedrale Bolle je primao plaću u iznosu od 2400 forinti godišnje. Ostali radovi koje je obavljao za Stolni kaptol i Nadbiskupiju bili su mu

²⁹ Nadilo, Branko. „Herman Bollé – veliki hrvatski graditelj i pedagog.“ *Građevinar* 57 (2006): 801-802.

³⁰ Nadilo, Branko. „Herman Bollé – veliki hrvatski graditelj i pedagog.“ *Građevinar* 57 (2006): 801-802.

posebno plaćeni, obično u računici od 5 posto od ukupne cijene obnovljene ili izgrađene građevine, ako je nadzirao gradnju ili paušalno prema obujmu projekta. Stolni mu je kaptol također osigurao i prostor za rad. U kuriji na Kaptolu broj 4 najprije je ima smještenu pisarnu Građevinskog ureda, a od 1883. g. pisarna je preseljena na kuriju Kaptol broj 15.³¹

Prema navodima zagrebačkog tiska Bolle je glavnim arhitektom Kaptolskog građevinskog odbora postao nakon samo šest dana od potresa, točnije već 15. studenog 1880.. On je bio glavni i odgovorni za nadzor radova, pregledavao je i odobravao svaki projekt i sukladni troškovnik. Pri obnovi surađivao je s kanonicima Franjom Gašparićem, Franjom Račkim i Konardom Šnapom. Obnavljaju se javne zgrade, palače, privatni domovi, spomenici te, najistaknutije, sakralna zagrebačka zdanja. Povezana s potonjim jest i Zagrebačka katedrala kojoj Bolle svojom obnovom daje novo ruho te ona tako postaje najvažnijim simbolom grada Zagreba.³²

Iznimno je važno istaknuti utjecaj Hermana Bollea na izgradnju Nove kaptolske ciglane, koja je uvelike pridonijela razvoju kvalitete i proizvodnje građevinskog materijala u Hrvatskoj. Dva su razloga zbog kojih je Bolleu pogodovala izgradnja ciglane u Zagrebu. Prvo, mogao je u potpunosti kontrolirati proizvodnju građevinskog materijala, kojeg bi kasnije koristio pri gradnji svojih zdanja. Drugo, na taj je način htio povećati kvalitetu opeke u Zagrebu te spriječiti ovisnost uvoza iz drugih gradova ili država. Nova kaptolska ciglana otvorena je 1882. g. u blizini Maksimira.³³

³¹ Damjanović, Dragan. „Herman Bollé i obnova građevina zagrebačkog Stolnog kaptola nakon potresa 1880. godine.“ Rad. Inst. povij. umjet. 34 (2010): 131.

³² Damjanović, 131.

³³ Damjanović, 133.

4.1. Obnova Zagrebačke katedrale

Ulica Kaptol i njezino okolno područje dio je Zagreba koji je najviše stradao u potresu 1880. g. Gotovo su sve građevine na tom području pretrpjele ozbiljnija oštećenja te je šteta procijenjena na ukupno 740 715 forinti, ne ubrajajući crkve i kapelice. Velik broj oštećenja zahtijevao je što brže popravke - uništena krovništa, napuknuti zidovi i sl. Iz tog je razloga Stolni kaptol u prvih nekoliko mjeseci nakon potresa radove financirao vlastitim novčanim sredstvima.³⁴

Na zagrebačkome Kaptolu pod vodstvom Hermana Bollea obnavljao se velik broj građevina. U ovome radu prikazat ću one najistaknutije – obnovu Zagrebačke katedrale, kaptolskih kurija te obnovu crkve sv. Katarine na Gornjem gradu.

Zagrebačka biskupija osnovana je 1094. g. po dolasku ugarskog kralja Ladislava I. Arpadovića (1046.-1095.) na prostore Hrvatske i Slavonije. On je biskupiju podredio nadbiskupiji u Ostrogonu te postavio biskupa Čeha na vrh zagrebačke Crkve. Iste godine osnovana je i Zagrebačka katedrala.³⁵ Herman Bolle u svom Programu o obnovi Zagrebačke katedrale navodi kako su potresom 1880. g. svi dijelovi ove monumentalne građevine iznimno oštećeni. Dakako, najviše su stradali oni najslabiji i već ranije oštećeni dijelovi građevine – svod nad svetištem, zvonik i zabatni zid. Najprije se reagiralo na svod crkve, koji svojim padom napravio najveću štetu. Njegove ostatke koji su visili o niti spretni su zidari do kraja porušili te su već 11. studenog poduprijeli unutrašnjost katedrale na onim mjestima koja su bila najrizičnija. Kada je prikupljeno dovoljno drvene građe osigurani su i drugi oštećeni dijelovi katedrale. Gornji klobuk tornja, svod kupole i gornji katovi također su učvršćeni drvenim daskama. Zbog velikih oštećenja katedrala nije mogla zadržati isti izgled kao prije potresa, već su bile dogovorene određene promjene, koje su značajno promijenile izgled katedrale. Iz duha renesanse katedrala je prešla u neogotički stil, njezine nježne i zaobljenje kupole zamijenili su oštri i visoki tornjevi.³⁶ Izgled Zagrebačke katedrale prije potresa 1880. g. moguće je vidjeti na Slici 1.

³⁴ Damjanović, 132-133.

³⁵ Nikolić Jakus, Zrinka, ur. *Nova zraka u europskom svijetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*. Zagreb: Matica hrvatska, 2015., 622.

³⁶ Aničić, Dražen. „Zagrebačka katedrala u potresu 1880. i njezina današnja obnova.“ *Građevinar* 52 (2000): 658-660.

Slika 1. Zagrebačka katedrala prije potresa 1880. godine

Pri obnovi u višim dijelovima građevine teški materijal (kamen) zamjenjen je lakšim (opekom). Svodovi su obnovljeni šupljom opekom umjesto punom opekom. Svi su ti kompromisi pri gradnji pomagali smanjenju mase građevine, kako bi ju rasteretili. Krajem 19. stoljeća zidalo se na vapnenom mortu, budući da u to vrijeme cement još nije bio poznat. Stručnjaci tvrde kako je čelik upotrebljavan pri obnovi 1880. g. bio slabiji od najslabijeg čelika kojim se danas služimo u građevini. Obnova je trajala od 1880. do 1906. g. te je katedrala obnovljena u neogotičkom stilu, a obnovu je vodio arhitekt Herman Bolle (uz pomoćne nacрте Friedricha Schmidta).³⁷ Bolle je rekonstruirao zvonik na zagrebačkoj katedrali te se pri toj rekonstrukciji najviše odmaknuo od prvobitnog Schmidtovog nacрта za obnovu Zagrebačke katedrale. Smatra se da je Bolle htio svojim idejama ostaviti vlastiti trag na Zagrebačkoj katedrali te iz tog razloga radi određenja odstupanja od Schmidtovog plana.³⁸

Uklonio je postojeće gornje dijelove zvonika te u duhu neogotike dao izgraditi dva vitka tornja. Novi su tornjevi bili su šuplji i lagani, ali su na njih obješene željezne kugle s masom 4 tone, koje povećavaju vertikalnu silu i na taj način čine građevinu stabilnijom.³⁹ Novi oštri i vitki

³⁷ Aničić, Dražen. „Zagrebačka katedrala u potresu 1880. i njezina današnja obnova.“ *Građevinar* 52 (2000): 658-660.

³⁸ Damjanović, Dragan. „Neogotički tornjevi Zagrebačke katedrale – stil i kontekst.“ *Rad. Inst. povij. umjet.* 29 (2005): 271.

³⁹ Aničić, Dražen. „Zagrebačka katedrala u potresu 1880. i njezina današnja obnova.“ *Građevinar* 52 (2000): 658-660.

tornjevi Zagrebačke katedrale zacjelo su inspirirani onima na katedrali u Kölnu ili katedrali u Pragu.⁴⁰

4.2. Obnova kanoničkih kurija na Kaptolu

Najkompleksniji Bolleov rad za Stolni kaptol nakon potresa 1880. g. jest obnova starih kanoničkih kurija u Zagrebu. Ondje je uloženo najviše truda, ali i financijskih sredstava. Kurije su pretrpjele pozamašan broj oštećenja. Gotovo je na svakoj bio urušen dimjak ili krovnište, a i zidovi su bili duboko popucani. Zbog pada svodova i stropova te urušavanja ogrijevnih peći unutrašnji je prostor također bio uništen. Glavni razlog takvim oštećenjima skriva se u činjenici da su kanonički dvorovi vrlo često bili nepropisno pregrađivani ili nadograđivani. Kanonici koji su živjeli u kurijama nerijetko su se selili te bi novi stanari često mijenjali raspored prostorija prema svojim potrebama te na taj način narušavali statičnost kurije. Iako su kružile brojne spekulacije o količini štete na kaptolskim kurijama te kako će ih većinu trebati srušiti, na kraju je u cijelosti uklonjen samo dvor kanonika Ivana Mikovića, Kaptol 6 i polovica dvora Ignatza Kristijanovića. Najnužniji popravci na oštećenim kaptolskim kurijama dovedeni su kraju početkom ožujka 1881. g., a glavni zaduženi arhitekt Herman Bolle izradio je nacрте za izgradnju dviju novih kurija. Bila je to kurija Kaptol 6, koja je izgrađena u rasponu od godinu dana te je njezin vlasnik kanonik Ivan Miković potom uselio u prizemlje iste. Podignuta je i ograda od fasadne opeke između kurija Kaptol 5 i Kaptol 6, koja je izrađena prema Bolleovim nacrtima. Ovo je zdanje sačuvano do današnjih dana. Dugo vremena razmišljalo se o rušenju kurije Kaptol broj 15, koju je u prvoj polovici 80-ih godina koristio kanonik Ivan Huszar. Međutim, tu je ideju osporila činjenica da kanonik Ivan Huszar, koji je živio u istoj, nije imao gdje drugdje stanovati u vrijeme dok bi se kurija renovirala. Kurija na Kaptolu broj 15 naposljetku nikada nije srušena i obnovljena, već se krenulo na obnovu kurije na broju 21. Njezina je izgradnja započela 1885. g. te su radovi vrlo brzo bili gotovi, točno onako kako je projektirao Herman Bolle. Određeni popravci izvedeni su i na kuriji Kaptol 2. Izvodio ih je, prema Bolleovim projektima, poduzetnik Mihajlo Weilgoni, uzimajući za taj pothvat ukupno 6047 forinti. Zbog nedostatka novčanih sredstava arhitektonska obilježja ove kurije ostala su

⁴⁰ Damjanović, Dragan. „Neogotički tornjevi Zagrebačke katedrale – stil i kontekst.“ Rad. Inst. povij. umjet. 29 (2005): 260.

gotovo ista, jedino su nadograđivani zidovi, krovišta, sanirani su dimnjaci, peći te stubišta. Bolleu je obnova Kaptola bila odlična prilika za gradnju u neogotičkom stilu u Zagrebu.⁴¹

4.3. Obnova crkve sv. Katarine na Gornjem gradu

Crkva sv. Katarine barokna je građevina, koja se nalazi na zagrebačkome Gradecu. U potresu 1880. g. pretrpjela je velika oštećenja, no prošlo je određeno vrijeme dok se pristupilo njezinom popravku. Do tada crkva je stajala poduprta drvenim daskama. Njezinu obnovu preuzeo je u travnju 1881. g. Građevni odsjek Kraljevske zemaljske vlade i Odjel za bogoštovlje i nastavu. Unatoč određenim jačim oštećenjima glavina Crkve ostala je sačuvana u dovoljnoj mjeri da diktira način obnove. Iz tog je razloga obnova ove crkve provedena u duhu historicizma. Ipak, određeni dijelovi zahtijevali su značajnije promjene pa je tako zbog statičkih razloga morao biti srušen postojeći oratorij. Ipak, sačuvan je jednobrodni bačvasti svod unutar crkve te bočne kapele i empore između zidnih stupaca. Također, raskošni unutarnji detalji unutar crkve ostaju nepromijenjeni. Štukature, freske te drveni i mramorni oltari zadržani su. Izvršene su samo one najnužnije promjene, poput povećanja prozora u bočnim kapelama te promjene boje zidova iz ružičaste u sivu. Najteže je bilo oštećeno pročelje crkve te se tu događaju najveće promjene u izgledu. Gradi se novi svod te on više nije bačvasti, nego križni.⁴²

Herman Bolle često se znao naći na udaru kritika zbog načina na koji je restaurirao građevine. Zamjeralo mu se što previše izmjenjuje građevine i dodaje elemente neogotike. No, projekt obnove crkve sv. Katarine svojevrsna mu je obrana na ovakve kritike. Da je Bolle ispoštovao činjenicu da je navedena crkva barokna građevina svjedoči nam ponovna ugradnja izvornog ranobaroknog portala na crkvi te ponovno postavljanje kipova evanđelista na pročelje. Ti Bolleovi potezi bili su čvrsti dokazi da je, kada je bilo potrebno, mogao biti objektivan te prihvatiti i druge stilove, koji su umjereniji od neogotike koju je on osobno favorizirao.⁴³

⁴¹ Damjanović, 134-137.

⁴² Horvat-Levaj, Katarina. „Herman Bollé i Crkva sv. Katarine u Zagrebu – korekcija jedne tradicionalne atribucije.“ Rad. Inst. povij. umjet. 32 (2008): 237-238.

⁴³ Horvat-Levaj, 237-240.

6. Zaključak

Potres koji se dogodio u Zagrebu 1880. g. nedvojbeno je bio velika nevolja, koja je uzrokovala velike materijalne štete, a i veliku paniku i strah u životima Zagrepčana. Bila je to epizoda u povijesti grada Zagreba, koja je za sobom ostavila velike posljedice.

Potres je utjecao na sve sfere grada Zagreba, kako u smislu njegove infrastrukture tako i po pitanju njegovih stanovnika. Jedna od glavnih posljedica bila je selidba Zagrepčana u okolne gradove ili sela. Demografska krivulja u mjesecima nakon potresa bila je u padu. S druge strane, oni stanovnici koji su odlučili ostati u gradu tih su mjeseci živjeli u neprekidnom strahu od novih potresa koji su nepredvidivo tresli tlo Zagreba i bliže okolice. Privatne kuće i stanovi, javne ustanove i crkve pretrpjele su oštećenja te je stanovanje ili posjeta istih bila onemogućena. Kulturno-društveni život u gradu ugasio se te je upaljena bila samo želja za zaklonom od potresa. Mnogi taj zaklon više nisu mogli naći u svojim domovima, već su bili primorani spavati u kočijama ili, što je slučaj kod siromašniji, u improviziranim drvenim barakama podignutima na trgovima.

Međutim, ova je nevolja sa sobom donijela i nešto dobro. Nakon potresa 1880. g. pokrenuta je obnova grada Zagreba, kakvu on do tog vremena još nikada nije doživio. Jedan od najuglednijih arhitekata toga vremena, Herman Bolle potrudio se od Zagreba napraviti urbanu sredinu koja svojom infrastrukturom opasno konkurira velikim zapadnoeuropskim gradovima. Zdanja izgrađena u to vrijeme krase Zagreb i danas, te nakon više od sto godina inatljivo prkose novim potresima koji se događaju na prostoru grada Zagreba. Neki od glavnih simbola grada Zagreba, poput njegove katedrale, i danas su simbolom glavnog grada.

Naposlijetku, važno je zaključiti kako je potres 1880. g. potaknuo razvoj seizmologije kao znanosti koja je do tada bila slabo poznata. Istaknuti pojedinci poput Josipa Torbara ili Gjura Pilara uložili su svoje vrijeme i trud te prikupili i arhivirali podatke o ovome događaju te na taj način ostavili i narednim generacijama mogućnost da se vrate u ovu epizodu zagrebačke prošlosti i uvide jasne uzročno-posljedične veze između potresa 1880. g. i Zagreba kao grada kakvog znamo do danas.

7. Bibliografija

7.1. Literatura

Goldstein Ivo, Goldstein Slavko, ur. Povijest grada Zagreba. Knjiga 1. Zagreb: Novi liber, 2012., 346-347.

Horvat, Rudolf. Prošlost grada Zagreba. Zagreb: August Cesarec Izdavač d.o.o., 1992., 66-79.

Nikolić Jakus, Zrinka, ur. Nova zraka u europskom svijetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku. Zagreb: Matica hrvatska, 2015., 622.

Torbar, Josip. Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880.. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnost, 1882., 1-5.

7.2. Znanstveni članci

Aničić, Dražen. „Zagrebačka katedrala u potresu 1880. i njezina današnja obnova.“ Građevinar 52 (2000): 658-660.

Buntak, Franjo. „Prije sto godina (1880) zadesio je Zagreb strašan potres.“ Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu 53 (1980): 63-65.

Damjanović, Dragan. „Herman Bollé i obnova građevina zagrebačkog Stolnog kaptola nakon potresa 1880. godine.“ Rad. Inst. povij. umjet. 34 (2010): 131-140.

Damjanović, Dragan. „Neogotički tornjevi Zagrebačke katedrale – stil i kontekst.“ Rad. Inst. povij. umjet. 29 (2005): 260-271.

Nadilo, Branko. „Herman Bollé – veliki hrvatski graditelj i pedagog.“ Građevinar 57 (2006): 801-802.

Simović, Veselin. „Potresi na zagrebačkom području.“ Građevinar 52 (2000): 638-640.

Škreb, Stjepan. „Zagrebački potresi.“ Narodna starina 20 (1929): 209-210.

7.3. Popis slikovnih priloga

Slika 1. *Zagrebačka katedrala prije potresa 1880. godine.* Slika preuzeta s:

<https://arteist.hr/katedrala-znak-zagreba-u-prostoru-mijene-zapadnog-procelja/> (datum pristupa 28. travnja 2021.)